

עורכים: עוזי רבי, טלי טוני מרקו

כרך 11, גיליון מס' 6, 6 ביוני 2021

האם המלחמה באמצעות שליח (פרוקסי) בלוב הופכת לשלום באמצעות שליח?

ביאנקהמריה ואלורטיגארה*

לאחר עשור של מלחמת אזרחים מתמשכת, ב-5 בפברואר הצביע פורום הדיאלוג הפוליטי של לוב (LPDF) על הקמת ממשלת ביניים חדשה. בשיחות שנערכו בז'נבה בחסות האו"ם, מונה עבד אל-חמיד דביבה לעמוד בראש ממשלת הביניים, ואילו מוחמד יונס אל-מנפי מונה לעמוד בראש המועצה הנשיאותית, המונה שלושה חברים.¹ הקמת ממשלה טכנוקרטית זו היא צעד ראשון בניסיון להתגבר על הפילוג העמוק בלוב שסיכל עד כה כל ניסיון להרגיע ולייצב את המדינה הצפון אפריקאית. מטרתו של דביבה היא לאחד ולהוביל את לוב עד לדצמבר 2021, המועד המתוכנן לבחירות לפרלמנט ולנשיאות, ואז להעביר את ניהולה של לוב לממשלה נבחרת חדשה שתנהיג את המדינה.

ניתן לפרש את ההצבעה בז'נבה כצעד חיובי עבור עתידה של לוב. לוב נתונה בכאוס מאז התקיפה הצבאית הבינלאומית ב-2011, שהביאה את הקץ על שלטונו בן ארבעת העשורים של מועמר קדאפי. בשש השנים האחרונות חולקה לוב רשמית בין שתי ממשלות עוינות - ממשלת ההסכמה הלאומית בטרפולי (GNA), בראשות פאיז א-סראגי, והצבא הלאומי הלובי בטוברוק (LNA), בראשות ח'ליפה חפטר. אף אם הפיצול הממושך הסתיים מבחינה טכנית עם

* ביאנקהמריה ואלורטיגארה היא דוקטורנטית בבית הספר להיסטוריה ע"ש צבי יעבץ באוניברסיטת תל אביב. נושא המחקר שלה הוא "Banco di Roma and Economic Imperialism in Libya, 1880-1912".

** אנחנו מודים לעידו יהל על תרגום הטקסט לעברית.

¹ "New Libya interim government agreed in U.N. talks", *Reuters*, February 6, 2021, accessed on May 3, 2021.

השבעת ממשלתו של דביבה בתחילת מרץ האחרון, הרי שאותותיו של השסע עלולות עדיין להקשות על לוב.

מאז מהפכת פברואר 2011 כוחות חיצון הפכו לגורם משמעותי בלוב. שתי הממשלות בלוב, כמו גם קבוצות מורדות, קיבלו סיוע מודיעיני, הכשרה ונשק מגורמים מחוץ ללוב. דינמיקה זו החרפה עוד יותר את הפיצול הפנימי וגררה מעצמות זרות למעורבות עמוקה בשטח. במילים אחרות, לא רק שתמיכה חיצונית זו צמצמה את התמריצים לשיתוף פעולה והאריכה את המלחמה,² אלא היא גם הפכה את הסכסוך למלחמה באמצעות שליח (פרוקסי). זמן לא רב לאחר שגנרל חפטר פתח ב"מבצע כבוד" במאי 2014, במטרה לכבוש את מערב לוב ואת הבירה טריפולי, התברר כי הסכסוך הפנימי בלוב הפך לזירה לעימות אזורי ובינלאומי, שבו נוטלות חלק מצרים, איחוד האמירויות הערביות ורוסיה מצד אחד, תומכות ה-LNA בראשות חפטר, לבין טורקיה וקטר מהצד השני, תומכות ה-GNA בראשות א-סראג'.

תמיכת טורקיה ב-GNA הוכיחה את עצמה כקריטית במהלך חמישה עשר החודשים האחרונים, שכן היא אפשרה ל-GNA להחזיר את השליטה באזורים החשובים בלוב, ואולם רק ב-2019 פיתחה אנקרה מדיניות ברורה ושיטתית בנושא לוב.³ כאשר פרצו לראשונה ההתקוממויות נגד קדאפי, טורקיה התנגדה להתערבות נאט"ו בלוב, בעיקר בשל האינטרסים הכלכליים שלה במדינה. בשנים שלאחר נפילת קדאפי טורקיה נקטה במדיניות של עמימות ומילאה בסכסוך הלובי תפקיד זוט, בעיקר חיזוק מעמדן הפוליטי של קבוצות אסלאמיסטיות כמו האחים המוסלמים. אולם גישה זו השתנתה באופן דרמטי ב-2019. באפריל החלה המתקפה של כוחות חפטר על טריפולי, בתמיכתה של איחוד האמירויות. בנובמבר של אותה שנה (לאחר חודשים של סירוב) הסכים א-סראג' לחתום על מזכר ימי עם טורקיה, תמורת תמיכה צבאית משמעותית.⁴ בתמורה לאספקת נשק ולוחמים שיסייעו להילחם ב-LNA ולהגן על טריפולי, א-סראג' הסכים להגדיר מחדש את אזורי השיפוט הימי בין טורקיה ללוב. ההסכם החדש שרטט מסדרון ימי המתבר בין טורקיה ולוב ויוצר תחום אזור כלכלי בלעדי ימי (EEZ) בין שתי המדינות, המתעלם מיוון.⁵ הסכם זה החרף את היחסים בין טורקיה לבין יוון וקפריסין, כיוון שהוא מתעלם מהמים הכלכליים של

² Frederic Wehrey, "[Is Libya a Proxy War?](#)", *Washington Post*, October 24, 2014, accessed on May 4, 2021.

³ Jalel Harchaoui, "[Why Turkey Intervened in Libya?](#)", National Security Program, Foreign Policy Research Institute, December 7, 2020, accessed on May 30, 2021.

⁴ Taren Gumrukcu and Daren Butler, "[Turkey signs maritime boundaries deal with Libya amid exploration row](#)", *Reuters*, November 28, 2019, accessed on May 6, 2021.

⁵ Yasar Yakis, "[Why Turkey is reluctant to withdraw from Libya](#)", *Arab News*, May 9, 2021, accessed on May 16, 2021.

יוון, קפריסין ומצרים, מערער על זכותן לנצל תגליות גז חדשות ופוגע בתוכנית להקמת צינור גז מישראל ליוון דרך קפריסין (EASTMED).⁶

ההתערבות של קטר לעומת זאת, גם אם עלתה בקנה אחד עם עמדת טורקיה, התמקדה בעיקר בשירות האינטרס האסטרטגי ארוך הטווח באזור המזרח התיכון וצפון אפריקה נגד הגוש בהובלת סעודיה.⁷ דוחא הייתה מעורבת בלוב כבר ב-2011, ובחסות המאמץ ההומניטארי היא הציבה שם מאות חיילים, כולל כוחות מיוחדים, במגמה להדיח את ממשלת קדאפי.⁸ עם זאת, משהעמיק הסכסוך קטר הרחיבה באופן הדרגתי את השפעתה לצד טורקיה והאחים המוסלמים, על ידי מתן חסות ל-GNA ולבעלות הברית שלה, וכך הגבירה את נוכחותה באזור.⁹

האינטרסים של טורקיה וקטר בשאלת לוב עמדו בניגוד חריף לתוכניות של קהיר ואבו דאבי בנוגע ללוב. מצרים הציבה מלכתחילה בראש סדר העדיפויות שלה את הצד המזרחי של לוב, זאת במטרה להגן על הגבול הארוך המפריד בין שתי המדינות, ואורכו 1,115 ק"מ. הקפדה יתרה על ביעור קיני הטרור במזרח לוב ובצפון סיני, יחד עם מאבקו המתמשך של הממשל המצרי באסלאם הפוליטי ובתנועת האחים המוסלמים, הפכו את מצרים לתומכת החיצונית המשמעותית הראשונה של צבא חפטר.¹⁰ במקביל, איחוד האמירויות, שנכחה בשטח מאז 2011, תמכה בגנרל חפטר בתקווה שהוא יוכל להשיג ניצחון צבאי ולהפוך לשליט היחיד של לוב, בדומה למודל של א-סיסי במצרים.¹¹ אי לכך, מעורבות איחוד האמירויות בסכסוך הלובי העמיקה אל מעבר לתמיכה הצבאית. איחוד האמירויות העניקה לחפטר סיוע מודיעיני, כלכלי ופוליטי. היא גם מימנה מסע הסברה, בכלל זה "פייק ניוז", בשירותו של חפטר.¹² כבר ב-2017 מועצת הביטחון של האו"ם האשימה את אבו דאבי בהפרה חוזרת של אמברגו הנשק שהוטל על לוב ב-2011,¹³ הפרה שהגבירה משמעותית את יכולות ה-LNA של גנרל חפטר.¹⁴

⁶ בני שפנייר, חי איתן כהן ינרוג'ק, שאול חורב, "גלי סערה מעל מזרח הים התיכון", המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית, אוניברסיטת חיפה, 24 בדצמבר 2019.

⁷ Dmitry Zhdannikov, Regan E. Doherty, Mohammed Abbas, "Special Report: Qatar's big Libya adventure", *Reuters*, June 9, 2011, accessed on May 16, 2021.

⁸ Guma El-Gamaty, "Qatar, the UAE and the Libya connection", *Aljazeera*, June 17, 2017, accessed on May 6, 2021.

⁹ Ibrahim Fraihat, "What Tiny Qatar Stands to Gain in Libya", *Brookings*, August 29, 2011, accessed on May 16, 2021.

¹⁰ Stephanie al-Hakim, "Egypt - UAE: Has Libya come between the longtime allies?", *The Africa Report*, January 21, 2021, accessed on May 11, 2021.

¹¹ Guma El-Gamaty, "Qatar, the UAE and the Libya connection", *Aljazeera*, June 17, 2017, accessed on May 6, 2021.

¹² Shelby Grossman, Khadija H., Renée DiResta, Tara Kheradpir, and Carly Miller, *Blame it on Iran, Qatar, and Turkey: An analysis of a Twitter and Facebook operation linked to Egypt, the UAE, and Saudi Arabia* (Stanford Internet Observatory, 2020), pp.17-25.

¹³ *Resolution 1970 (2011)*, United Nations Security Council, S/RES/1970 (2011).

¹⁴ *Final report of the Panel of Experts on Libya established pursuant to resolution 1973 (2011)*, United Nations Security Council, S/2017/466 (2017), pp.22-50.

איחוד האמירויות לא הייתה היחידה שהתערבה באופן לא חוקי בסכסוך הלובי: על פי ממצאי מועצת הביטחון, גם מצרים, ירדן, סוריה וטורקיה הפרו את אמברגו הנשק.¹⁵ במקביל, צוות המומחים של האו"ם אסף ראיות שהוכיחו, כי "וגנר גרופ", חברה רוסית העוסקת בסחר בנשק, העסיקה כ-1,200 שכירי חרב שלחמו למען LNA,¹⁶ ופעלו כמכפיל כוח משמעותי בקרבות בלוב.¹⁷ כלומר, גם למעורבות הרוסית בעשור האחרון בלוב יש לתת את הדעת. הפלת קדאפי הביאה לנוק כלכלי משמעותי עבור רוסיה, שאיבדה חוזי נשק ותשתיות בנוסף לפגיעה הניכרת שנגרמה עקב שיבוש הפעילות של מאגרי הגז הטבעי והנפט בלוב.¹⁸ יתר על כן, בעקבות נפילתו של קדאפי הקפיאה רוסיה את שאיפתה להקים בסיס ימי בבנגאזי.¹⁹ בנוסף לגורמים אלה, רצונה של רוסיה לחזק את מעמדה הבינלאומי וליצור מאזן כוחות חדש במזרח התיכון, הפך את לוב, וצפון אפריקה בכלל, לאזור מפתח במדיניות הרוסית בים התיכון, בעיקר באמצעות פיתוח אינטרסים כלכליים וביסוס עמדות צבאיות.²⁰

חשוב להדגיש כי עמדותיהן של ארצות הברית ושל אירופה עודדו את הפיכת הסכסוך הלובי למלחמת פרוקסי. מצד אחד, הניתוק של וושינגטון מהסכסוך, יחד עם מידה של גיבוי והסכמה למעשיהם של שותפותיה הוותיקות במזרח התיכון, יצרו ואקום שאפשר את מעורבותם של גורמים זרים.²¹ במקביל, אירופה לא הצליחה להציג עצמה כמתווכת אמינה לשלום, בעיקר בשל השניות בעמדתה של צרפת. רשמית ולמראית עין, צרפת תמכה בממשלת ההסכמה הלאומית של א-סראגי, הממשלה שהוכרה על ידי האו"ם. אך בפועל, פריז תמכה במורדים כבר מתחילת מלחמת האזרחים ב-2011, והחל מ-2014 חיילים צרפתים נכחו פיזית בלוב, סייעו ואימנו את כוחותיו של הגנרל חפטר, זאת מתוך שאיפה להשיג שליטה במדינה הצפון אפריקאית.²²

¹⁵ *Final Report of the Panel of Experts on Libya established pursuant to Security Council Resolution 1973 (2011)*, United Nation Security Council, S/2021/229 (2021), pp.14-34.

¹⁶ "[Libya, March 2021 Monthly Forecast](#)", *Security Council Report*, February 26, 2021, accessed on May 7, 2021.

¹⁷ Michelle Nichols, "[Up to 1,200 deployed in Libya by Russian military group: U.N. report](#)", *Reuters*, May 6, 2020, accessed on May 7, 2021.

¹⁸ Hafed Al-Ghwell, "[Why Libya should beware of Russians bearing gifts](#)", *Arab News*, May 1, 2021, accessed on May 3, 2021.

¹⁹ Tom Parfitt, "[Gadafy offers Russia a naval base in Libya](#)", *The Guardian*, November 1, 2008, accessed on May 7, 2021.

²⁰ Thomas Arnold, "[Exploiting Chaos: Russia in Libya](#)", CSIS, September 23, 2020, accessed on May 7, 2021.

²¹ Frederic Wehrey, "[This War is Out of Our Hands: The Internationalization of Libya's Post-2011 Conflicts From Proxies to Boots on the Ground](#)" (New America, 2020), p.9, accessed on May 4, 2021.

²² Karim Mezran, Federica Saini Fasanotti, "[France must recognize its role in Libya's plight](#)", Atlantic Council, July 21, 2020, accessed on June 1, 2021.

הממשלה הזמנית החדשה החלה לפעול בלוב במרץ 2021, ועד כה היא התקבלה בברכה על ידי הקהילה הבינלאומית וכן על ידי המדינות הזרות שהתערבו בסכסוך.²³ הסיור האחרון של דביבה באמירויות, בטורקיה וברוסיה, שיקף את ההשפעה שעדיין יש למדינות אלה על לוב, וגם הראה כי הממשלה החדשה עשויה לרצות לשמר את המצב הקיים.

למשל, בעוד המשלחת הלובית הגדולה שביקרה בטורקיה חשפה את החשיבות שהממשלה החדשה בטריפולי מייחסת ליחסים עם אנקרה,²⁴ הצבתם של 3,000 שכירי חרב סורים, מטעם טורקיה, והקמת שני בסיסים של הצבא הטורקי בשטח לוב²⁵ מאותתים בבירור על נחישותה של אנקרה לקדם לוב חדשה שתתמוך בשאיפותיה האזוריות ובקמפיין הימי שלה במזרח הים התיכון.²⁶ באופן דומה, המסע המפתיע של דביבה למוסקבה בסוף אפריל, יחד עם שר הנפט מוחמד אחמד עון ושר החוץ נגילה מנגוש, לצורך דיון בנושאי צבא ואנרגיה,²⁷ מצביע על כך שחוזי הנפט והחימוש עדיין נמצאים בראש סדר העדיפויות של הרוסים, אשר טרם הסכימו לנסיגה חד צדדית של שכירי החרב והלוחמים הזרים הנתמכים על ידם.²⁸ הסיור הביא את ראש ממשלת לוב גם למפרץ, שם ביקר בכווית ובאיחוד האמירויות, שעד לדצמבר האחרון עדיין החזיקה למעלה מעשרים אלף שכירי חרב וכוחות זרים בלוב.²⁹ כאן נמתחה ביקורת על רקע היעדרותו של שר החוץ הלובי מהביקור והדרתה של סעודיה, הנתפסת כגדולה והמשפיעה ביותר מבין מדינות המפרץ.³⁰

ריבוי "שחקני החוץ" שהתערבו בסכסוך הלובי עשוי להוות אתגר נוסף לממשלתו החדשה והשברירית של דביבה. לאחר שהבקשה הראשונה מאוקטובר 2020 זכתה להתעלמות,³¹ החלטת מועצת הביטחון להגיש הצעת החלטה חדשה הקוראת לנסיגת כל הכוחות הזרים ושכירי החרב מלוב ללא דיחוי, מראה על חוסר הרצון של בעלי העניין הבינלאומיים המעורבים בתהליך השלום בלוב לוותר על מנופי ההשפעה שרכשו באזור.³² השאלה האם ניתן לסיים את המלחמה באמצעות

²³ ["Western powers welcome Libyan interim Government"](#), *Reuters*, February 5, 2021, accessed on May 11, 2021.

²⁴ Mustafa Fetouri, ["Libyan prime minister visits Ankara"](#), *Al-Monitor*, April 28, 2021, accessed on May 3, 2021.

²⁵ Jalel Harchaoui, ["Why Turkey Intervened in Libya?"](#), National Security Program, Foreign Policy Research Institute, December 7, 2020, p.6, accessed on May 30, 2021.

²⁶ Muhittin Ataman, ["In every field, Turkey and Libya take steps for future"](#), *Daily Sabah*, April 14, 2021, accessed on May 11, 2021.

²⁷ Samuel Ramani, ["Russia's Strategic Transformation in Libya: A Winning Gambit?"](#), RUSI, April 28, 2021, accessed on May 3, 2021.

²⁸ Hafed Al-Ghwell, ["Why Libya should beware of Russians bearing gifts"](#), *Arab News*, May 1, 2021, accessed on May 3, 2021.

²⁹ ["UAE states backing for new Libyan unity Government"](#), *Middle East Eye*, April 8, 2021, accessed on May 3, 2021.

³⁰ Abdullah Al-Kabir, ["About the Prime Minister's Foreign Tours"](#), *The Libya Observer*, May 2, 2021, accessed on May 3, 2021; Mustafa Fetouri, ["Winners and losers in Libya's political deal"](#), *Al-Monitor*, February 12, 2021, accessed on May 11, 2021.

³¹ *Resolution 2570 (2021)*, United Nations Security Council, S/RES/2570 (2021).

³² *Agreement for a complete and permanent ceasefire in Libya between the Libyan Army of the Government of National Accord and the Libyan National Army of the General Command of the Armed*

שליח (פרוקסי) בשלום באמצעות שליח נותרת אפוא פתוחה. ימים יגידו האם ועד כמה יעלה בידה של לוב להיחלץ מסבך בעיותיה.

כל הזכויות שמורות למרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה באוניברסיטת תל-אביב. ניתן לעשות שימוש לא מסחרי בתכנים תוך ציון שמו של הכותב ומרכז משה דיין באוניברסיטת תל-אביב, בתוספת סימוכין וקישור למקור באתר של מרכז משה דיין, <https://dayan.org/he>.

Forces, signed below by their authorized representatives and witnessed by the United Nations Support Mission in Libya (UNSMIL), United Nations Security Council, S/2020/1043 (2020), p.2.